

12.00.03
К 687

ОДЕСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ

КОРОТКИЙ Тимур Робертович

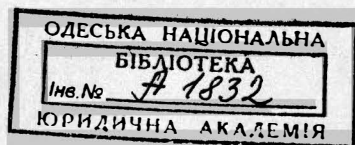

УДК 341.9+347.79+349.6

**ПРИВАТНОПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ
ОХОРОНИ МОРСЬКОГО СЕРЕДОВИЩА
ВІД ЗАБРУДНЕННЯ ІЗ СУДЕН**

Спеціальність 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес;
сімейне право; міжнародне приватне право

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Одеса – 2006

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі міжнародного права та міжнародних відносин Одеської національної юридичної академії Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник кандидат юридичних наук, доцент
ЧЕРКЕС Марко Юхимович,
Одеська національна юридична академія,
завідувач кафедри міжнародного права та
міжнародних відносин

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, доцент
ХАРИТОНОВА Олена Іванівна,
Одеська національна юридична академія,
в.о. завідувача кафедри підприємницького та
комерційного права;

кандидат юридичних наук, доцент
СТРЕЛЬЦОВА Євдокія Джонівна,
Одеський національний університет
ім. І.І. Мечникова,
доцент кафедри загальноправових дисциплін
та міжнародного права

Провідна установа Науково-дослідний інститут приватного права і
підприємництва Академії правових наук України,
м. Київ

Захист відбудеться “7” грудня 2006 р. о 10 годині на засіданні
спеціалізованої вченої ради Д 41.086.03 Одеської національної
юридичної академії за адресою: 65009, м. Одеса, Фонтанська дорога, 23.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Одеської національної
юридичної академії за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий “6” листопада 2006 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Музиченко П. П.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Останнім часом система цивільної відповідальності за шкоду від забруднення із суден практично повністю оновилося. Так, було прийнято Кодекс торгового мореплавства України (КТМ України), Україна приєдналася до Міжнародної конвенції про цивільну відповідальність за шкоду від забруднення нафтою 1992 р. (Конвенція 1992 р.). На міжнародному рівні у 1992 р. прийнято Протоколи про зміну Міжнародної конвенції про цивільну відповідальність за шкоду від забруднення нафтою 1969 р. і Міжнародної конвенції про створення міжнародного фонду для компенсації шкоди від забруднення нафтою 1971 р.; прийнято нові Міжнародну конвенцію про відповідальність і компенсації шкоди у зв'язку з перевезенням морем небезпечних і шкідливих речовин 1996 р. (Конвенція 1996 р.) та Міжнародну конвенцію про цивільну відповідальність за шкоду від забруднення бункерним паливом 2001 р. (Конвенція 2001 р.).

Процес імплементації в національне законодавство міжнародних норм і стандартів з охорони морського середовища (далі – МС) від забруднення морським транспортом вимагає ретельного і системного аналізу всього масиву публічно- і приватноправових угод у цій сфері.

На фоні такого інтенсивного розвитку правового регулювання у галузі, теоретичні розробки проблеми майже відсутні та не відповідають вимогам практики. При цьому необхідним є комплексний аналіз приватноправового механізму охорони МС, що враховує як міжнародні стандарти, які діють у названій сфері, аналіз імплементаційних механізмів цих стандартів, так і національні норми та інституційні механізми. Наведене зумовлює актуальність проблематики, необхідність додаткового дослідження зазначених питань, а відтак вибір теми дисертаційного дослідження, його об'єкта, предмета, мети і задач.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційного дослідження є складовою частиною науково-дослідної теми Одеської національної юридичної академії “Правові проблеми становлення та розвитку сучасної української держави” і пов'язана з планами науково-дослідницької роботи кафедри міжнародного права та міжнародних відносин на 2001 – 2005 рр. (державний реєстраційний номер 0101U001195).

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційного дослідження є з'ясування поняття та сутності міжнародного приватноправового механізму охорони МС від забруднення із суден, визначення поняття, правової природи, особливостей цивільної відповідальності за шкоду від

забруднення із суден у міжнародному приватному морському праві, обґрунтування пропозицій, спрямованих на вдосконалення правового регулювання цивільної відповідальності за шкоду від забруднення із суден.

Для досягнення поставленої мети визначено такі задачі:

здійснити комплексний аналіз правового механізму охорони МС від забруднення із суден;

визначити основні категорії у сфері правової охорони МС від забруднення із суден;

дослідити взаємодію публічно-правових та приватноправових норм у міжнародному механізмі охорони МС від забруднення із суден;

проаналізувати особливості конвенційного регулювання цивільної відповідальності за шкоду у міжнародному приватному праві та виявити особливості уніфікації норм у міжнародному приватному морському праві;

здійснити комплексний аналіз міжнародних норм про цивільну відповідальність за шкоду від забруднення із суден, визначити їхнє місце в системі міжнародного приватного морського права та доцільність імплементації в правову систему України;

розглянути особливості міжнародно-правового регулювання арешту суден у зв'язку з вимогою про відшкодування шкоди від забруднення;

здійснити аналіз правової природи міжнародних стандартів страхування відповідальності за шкоду від забруднення;

дослідити теоретичні проблеми поняття і змісту цивільної відповідальності за забруднення МС;

виявити основні напрями і перспективи розвитку внутрішньодержавного приватноправового механізму охорони МС від забруднення із суден в Україні;

вивчити механізм цивільно-правової відповідальності за шкоду від забруднення із суден за законодавством України і визначити шляхи його вдосконалення;

проаналізувати норми про забезпечення відповідальності за шкоду від забруднення із суден і про арешт морських суден у зв'язку з вимогою про відшкодування шкоди від забруднення за законодавством України;

здійснити порівняльний аналіз міжнародних договорів та нормативно-правових актів України у досліджуваній сфері.

Об'єктом дослідження є норми міжнародного приватного морського права та цивільного законодавства України, які регулюють відносини цивільної відповідальності за шкоду від забруднення із суден, та система правовідносин, що виникає у сфері приватноправової охорони МС від забруднення із суден.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні питання реалізації приватноправового механізму охорони МС від забруднення із суден та проблеми імплементації норм міжнародного приватного морського права, які стосуються цивільної відповідальності за шкоду від забруднення із суден, у правову систему України.

Методи дослідження. У процесі роботи було використано загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання. Серед найважливіших із них слід виокремити такі: системно-структурного аналізу, який використовувався для з'ясування місця цивільної відповідальності за шкоду від забруднення із суден у механізмі охорони МС від такого забруднення, а також при розгляді елементів приватноправового механізму охорони МС від забруднення із суден; порівняльно-правовий – застосовувався при дослідженні розвитку процесу уніфікації міжнародних конвенцій з цивільної відповідальності за шкоду від забруднення із суден, при з'ясуванні впливу норм міжнародних конвенцій з цивільної відповідальності за шкоду від забруднення із суден на відповідні норми законодавства України, а також при порівняльному аналізі положень КТМ України та КТМ Російської Федерації; догматичного (логічного) аналізу – при розгляді змісту нормативних джерел, зокрема міжнародних конвенцій з цивільної відповідальності, КТМ України.

Теоретичною основою дослідження є праці вітчизняних та зарубіжних фахівців у галузі міжнародного приватного права, цивільного права, морського права, екологічного права, міжнародного права – С.С. Алексєєва, Н.Д. Амаляна, М. Брюса, О.А. Брильова, А.Ф. Висоцького, Е. Голда, С.П. Головатого, В.В. Деміденко, А.С. Довгєрта, Г.Г. Іванова, О.С. Іюффе, І.І. Каракаша, С.В. Ківалова, В.П. Кириленка, В.А. Кисельова, В.І.Кисіля, В.М. Корєцького, Н.Н. Кравченко, М.І. Лазарева, І.І. Лукашука, Л.А. Лунца, А.Л. Маковського, Г.К. Матвєєва, О.О. Мережка, В.А. Мусіна, С.М. Нунупарова, В.І. Сапожникова, А.В. Сидорєнка, В.Ф. Сидорченка, Л.В. Сперанської, О.В. Сурілова, В.О. Тархова, Г.С. Фединяк, К. Хакапаа, Є.О. Харитонова, О.І. Харитоновой, В.П. Цємка, М.Ю. Черкєса, Ю.С. Шємшучєнка та ін. Проте більшість наукових праць згаданих авторів присвячена аналізу лише окремих аспектів проблеми, яка є предметом цього дисертаційного дослідження.

Емпіричним підґрунтям дослідження були міжнародні конвенції з цивільної відповідальності за шкоду від забруднення із суден, інші міжнародні та внутрішньодержавні нормативно-правові акти з міжнародного приватного права, цивільне та екологічне законодавство

України, судова практика з питань цивільної відповідальності за шкоду від забруднення із суден.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першим спеціальним комплексним дослідженням приватноправового механізму охорони МС від забруднення із суден відповідно до міжнародних конвенцій, з урахуванням сучасного стану імплементації відповідних міжнародних приватноправових норм у законодавство України.

Наукова новизна дослідження полягає в опрацюванні низки важливих теоретичних та практичних питань правового регулювання цивільної відповідальності за шкоду від забруднення із суден та формулюванні пропозицій і рекомендацій щодо його удосконалення.

У межах здійсненого автором дослідження одержано такі результати, що мають наукову новизну:

1. Вперше сформульовано концептуальний підхід до оцінки правового механізму охорони МС на сучасному етапі як цілісної системи, з виділенням окремих компонентів, і на його основі виявлено основні напрями гармонізації приватноправового регулювання охорони МС від забруднення в Україні з міжнародними стандартами у цій сфері;

2. З нових позицій визначено і співставлено основні категорії у сфері правової охорони МС від забруднення, сформульовано визначення поняття “охорона морського середовища” та виявлено особливості правового регулювання охорони МС від забруднення з окремих джерел;

3. Вперше зроблено висновок про роль міжнародно-правового регулювання у сфері охорони МС від забруднення із суден, виявлено його основні напрями, форми і компоненти, визначено ступінь необхідної участі України у цьому регулюванні;

4. Вперше в системі міжнародно-правового регулювання охорони МС від забруднення із суден виділено приватноправову і публічно-правову підсистеми та їхні основні компоненти;

5. Вперше обґрунтовано комплексний підхід до проблеми приватноправового механізму охорони МС, що враховує як міжнародні стандарти, які діють у названій сфері, так і імплементаційні механізми цих стандартів, так само і національні норми і внутрішньодержавні інституційні механізми;

6. Вперше визначено зміст і механізм реалізації основних конвенцій про цивільну відповідальність за шкоду від забруднення із суден;

7. Вперше визначено доцільність імплементації у правову систему України міжнародних конвенцій у галузі цивільної відповідальності за шкоду від забруднення із суден – Конвенції про Фонд 1992 р., Конвенції 1996 р., Конвенції 2001 р.;

8. Вперше обґрунтовано висновок про системну недосконалість норм КТМ України та інших нормативно-правових актів України у галузі цивільної відповідальності за шкоду від забруднення із суден з формулюванням відповідних рекомендацій щодо удосконалення низки норм КТМ України;

9. Вперше обґрунтовано необхідність створення в Україні механізмів ефективної імплементації прийнятих зобов'язань за Конвенцією 1992 р. Ця імплементація припускає зміни в чинному законодавстві і, перш за все, удосконалення норм чинного КТМ України.

Практичне значення одержаних результатів полягає в спрямованості на усунення прогалин у законодавстві і науці цивільного права, міжнародного приватного права; можливості використання зроблених у роботі висновків і рекомендацій в процесі імплементації міжнародних приватноправових угод у законодавство України, підвищення ефективності їх реалізації; відпрацювання механізму арешту суден у зв'язку з вимогою про відшкодування шкоди від забруднення. Крім цього, положення дисертації можуть бути використані при читанні лекцій та проведенні занять із курсів міжнародного приватного права, цивільного права, міжнародного приватного морського права, екологічного права, в процесі підготовки навчальної та навчально-методичної літератури з названих курсів, а також у процесі підготовки фахівців у сфері морського транспорту.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації, теоретичні та практичні висновки і рекомендації доповідалися й обговорювалися на міжнародних, республіканських та міжвузівських наукових конференціях і теоретичних семінарах: науково-практичній конференції “Концепція розвитку законодавства України до 2005 року” (Інститут законодавства Верховної Ради України, м. Київ, травень, 1996); конференції Асоціації судновласників Чорноморського басейну і Асоціації суднобудівників і судноремонтників Чорноморського регіону (м. Одеса, вересень, 1999); науковій конференції професорсько-викладацького складу Одеської державної морської академії (м. Одеса, квітень, 2000); конференції молодих учених з проблем Чорного і Азовського морів “Понт Евксинський-2000” (м. Севастополь, травень, 2000); 5-й (57), 6-й (58), 7-й (59), 8-й (60), 9-й (61) звітних наукових конференціях професорсько-викладацького складу і аспірантів ОНЮА (м. Одеса, квітень, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006); VI Міжнародному симпозіумі “Екологічні проблеми Чорного моря” (м. Одеса, листопад, 2004); науково-практичній конференції “Проблеми правового

забезпечення підприємницької діяльності, пов'язаної з морем" (м. Одеса, березень, 2006).

Основні положення дослідження використовуються в процесі викладання курсу міжнародного приватного права в Одеській національній юридичній академії.

Публікації. Основні положення, теоретичні висновки та практичні рекомендації, що містяться у дисертації, викладені автором у семи статтях, надрукованих у фахових виданнях, перелік яких затверджений ВАК України, чотирьох статтях, опублікованих в інших наукових юридичних і екологічних журналах, та монографії "Міжнародно-правова охорона морського середовища від забруднення із суден".

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які містять 9 підрозділів, висновків і списку використаних джерел (213 найменувань). Повний обсяг дисертаційного дослідження складає 205 сторінок, із яких основний текст дисертації становить 180 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність дисертаційної теми, характеризується стан її наукової розробленості, визначені мета, завдання, об'єкт і предмет дослідження, наукова новизна, висвітлюються практичне значення й апробація результатів дослідження.

Перший розділ "Теоретико-правовий аналіз механізму охорони морського середовища від забруднення із суден" присвячено оглядові літератури та міжнародних джерел, що стосуються основних категорій правової охорони МС від забруднення із суден.

У **підрозділі 1.1. "Поняття "охорона морського середовища" та особливості правового регулювання охорони морського середовища від забруднення з окремих джерел"** на основі літературних і нормативних джерел проаналізовано поняття "охорона морського середовища", класифіковані види і джерела забруднення МС, здійснено систематизацію норм щодо охорони МС. При цьому враховувалося, що питання охорони МС є комплексним, вимагає скоординованого правового регулювання публічно-правовими і приватноправовими засобами як на міжнародному, так і на внутрішньодержавному рівні.

У **підрозділі** зазначається, що цивільно-правовій відповідальності за забруднення із суден у вітчизняній науці присвячено незначну кількість досліджень з вузького кола проблем. Зроблено висновок про недостатню вивченість приватноправового механізму захисту МС від забруднення із

суден та особливостей імплементації міжнародних норм у галузі цивільної відповідальності за шкоду від забруднення із суден у законодавство України.

З урахуванням аналізу поняття “охорона морського середовища” і різних механізмів дії міжнародно-правових актів виокремлено напрями міжнародно-правової охорони МС від забруднення із суден.

У підрозділі 1.2. *“Взаємодія публічно-правового і приватноправового елементів у міжнародному механізмі охорони морського середовища від забруднення із суден”* здійснюється системний аналіз становлення і розвитку міжнародно-правового регулювання охорони МС від забруднення із суден як комплексного явища з виявленням чинників, які впливають на цей процес, а також ефективності правового регулювання в зазначеній галузі. Проводиться періодизація розвитку міжнародно-правового регулювання охорони МС від забруднення із суден.

Автором надано характеристику комплексності правового регулювання охорони МС. З'ясовано, що правові норми, які регламентують ті або інші аспекти відносин з охорони МС від забруднення із суден, стосуються різних сфер міжнародного приватного та публічного права, тобто мають специфічний предмет регулювання і коло суб'єктів.

Зроблено висновок про існування цілісного механізму міжнародно-правового регулювання охорони МС від забруднення, якій включає норми як публічно-правові – міжнародного (публічного) права, так і приватноправові – міжнародного приватного морського права.

У підрозділі доведено, що питання цивільної відповідальності за шкоду від забруднення із суден необхідно розглядати як складову частину єдиного механізму міжнародно-правового регулювання охорони МС із суден, виявляючи при цьому їхню приватноправову сутність і приналежність до системи міжнародного приватного права. При цьому інститут цивільної відповідальності за шкоду від забруднення МС за своєю юридичною природою належить до міжнародного приватного права і є спеціальним видом деліктної відповідальності.

У підрозділі 1.3. *“Міжнародно-правові норми про цивільну відповідальність у системі міжнародного приватного права і проблеми їх уніфікації”* проаналізовано теоретичні аспекти уніфікації міжнародного приватного морського права, причини, поняття і типи такої уніфікації. Автором досліджено особливості уніфікації приватноправових норм у сфері цивільної відповідальності за шкоду від забруднення в міжнародному приватному праві. Проведено вивчення розвитку інституту

цивільної відповідальності за шкоду від забруднення із суден у міжнародному приватному морському праві та роль міжнародних організацій у процесі створення міжнародного механізму охорони МС від забруднення із суден, зокрема роль Міжнародної морської організації (ІМО) в уніфікації норм у сфері цивільної відповідальності за шкоду від забруднення із суден.

Розділ 2 “Міжнародний приватноправовий механізм охорони морського середовища від забруднення із суден” присвячений комплексному аналізу міжнародного приватноправового механізму охорони МС від забруднення із суден, системи його джерел, особливостям регулювання і реалізації положень конвенцій про цивільну відповідальність за шкоду від забруднення із суден.

У *підрозділі 2.1. “Цивільна відповідальність за шкоду від забруднення із суден у міжнародному приватному праві”* аналізуються причини й умови формування інституту цивільної відповідальності за шкоду від забруднення із суден, еволюція конвенційного регулювання цієї відповідальності.

Установлено, що конвенції про цивільну відповідальність за шкоду від забруднення із суден базуються, як правило, на принципі обмеження відповідальності власників морських суден при тенденції до посилення відповідальності. Іншою тенденцією є встановлення об’єктивної відповідальності власників морських суден, яка настає незалежно від вини заподіювача шкоди. Третьою особливістю є наявність суворих правил покриття відповідальності, зокрема положення про обов’язкове страхування відповідальності.

Зазначається, що в міжнародному механізмі охорони МС важливе значення має компенсація шкоди від забруднення нафтою. Система компенсації базується на двох основних конвенціях – Конвенції 1992 р. і Міжнародній конвенції про створення міжнародного фонду для компенсації шкоди від забруднення нафтою 1971 р. із Протоколами 1976 і 1992 рр. (Конвенція про Фонд 1992 р.).

Автором проаналізовано положення Конвенції 1992 р. Установлено, що підлягаюча компенсації шкода обмежується: причинами виникнення – забруднення нафтою; об’єктом шкідливого впливу – тільки майнова, але не особиста шкода; характером – позитивний збиток; сумою – до межі відповідальності. Охарактеризовано причини, значення і порядок створення фонду обмеження відповідальності відповідно до Конвенції про Фонд 1992 р.

У підрозділі здійснено аналіз положень Конвенції 1996 р. Підкреслено, що географічна сфера застосування правил Конвенції 1996 р. відрізняється від сфери застосування правил Конвенції 1992 р.

Відзначено, що стосовно до суден, на які не поширюється Конвенція 1996 р. (за сферою дії, по видах речовин), відсутні спеціальні міжнародно-правові норми, що регламентують цивільну відповідальність їхніх власників за шкоду від забруднення небезпечними і шкідливими речовинами. Огже, у цих випадках застосовується національне деліктне законодавство з урахуванням норм міжнародного приватного морського права. Обґрунтовується необхідність участі України в Конвенції 1996 р.

Окремо проаналізовано правила Конвенції 2001 р. З'ясовано, що вона базується на тих самих принципах, що і Конвенція 1992 р.

У підрозділі 2.2. “Міжнародно-правове регулювання арешту суден у зв'язку з вимогами про відшкодування шкоди від забруднення” обґрунтовано необхідність аналізу положень міжнародних конвенцій про арешт суден у зв'язку з вимогами про відшкодування шкоди від забруднення як невід'ємного компонента міжнародного механізму охорони МС від забруднення із суден.

Здійснено порівняльний аналіз положень Міжнародної конвенції з уніфікації деяких правил, що належать до арешту морських суден 1952 р., і Міжнародної конвенції про арешт суден 1999 р. по вимогах про відшкодування шкоди від забруднення.

Автором визначено, що в сучасному міжнародному приватному морському праві „арешт суден” виокремлюється науковцями як самостійний правовий інститут. Метою цього інституту є забезпечення морських вимог, до яких належать й вимоги про відшкодування шкоди від забруднення.

У підрозділі 2.3. “Міжнародні правила страхування відповідальності за шкоду від забруднення” обґрунтовано тезу про те, що інститут страхування відповідальності за забруднення є невід'ємним елементом приватноправового механізму охорони МС від забруднення, досліджено міжнародні стандарти страхування відповідальності за шкоду від забруднення.

Автором зазначено, що страхове покриття відповідальності судовласників звичайно приймають на себе організації взаємного страхування, що іменуються за кордоном асоціаціями чи клубами захисту і відшкодування (Protecting and Indemnity Clubs). Клуби взаємного страхування відшкодовують витрати, включаючи штрафи, що виникають у зв'язку із забрудненням із суден. Зобов'язання Клубів взаємного страхування відшкодувати збитки у зв'язку із забрудненням моря із суден передбачені національним законодавством і міжнародними конвенціями.

Третій розділ “Внутрішньодержавний приватноправовий механізм охорони морського середовища від забруднення із суден в

Україні” присвячено розгляд автором змісту та функціонування приватноправового механізму охорони МС від забруднення із суден в Україні та імплементації положень міжнародних договорів України у законодавство України.

У підрозділі 3.1. *“Теоретичні проблеми поняття і змісту цивільно-правової відповідальності за шкоду від забруднення морського середовища”* здійснено огляд наукових праць з проблеми, який свідчить про недостатню вивченість теоретичних аспектів поняття і змісту цивільно-правової відповідальності за шкоду від забруднення МС.

Автором систематизовано норми, що регулюють цивільно-правову відповідальність за забруднення МС за законодавством України. Здійснено доктринальний і порівняльно-правовий аналіз норм КТМ України, що визначають порядок відшкодування збитків від забруднення. Надано рекомендації стосовно уточнення дефініцій, використаних у КТМ України.

У підрозділі визначено просторову сферу дії норм глави 4 розділу IX КТМ України “Відшкодування збитків від забруднення”. Пропонується включення до глави 4 розділу IX КТМ України норми про просторову сферу дії.

Обґрунтовується необхідність внесення змін до КТМ України в частині цивільної відповідальності за шкоду від забруднення нафтою шляхом імплементації положень ратифікованою Україною Конвенції 1992 р., з виділенням у Кодексі окремої глави “Відповідальність за шкоду від забруднення із суден нафтою”, стосовно якої необхідно уточнити поняття “судно” відповідно до положень Конвенції 1992 р.

Зроблено висновок, що положення КТМ України стосовно відповідальності за шкоду від забруднення необґрунтовано звужують коло об’єктів, яким може заподіюватися шкода від забруднення із суден.

Здійснено порівняльний аналіз нормативно-правових актів, зокрема КТМ України, міжнародних конвенцій про цивільну відповідальність, Положення “Про порядок обчислення розміру відшкодування та сплати збитків, заподіяних внаслідок забруднення із суден, кораблів та інших плаваючих засобів територіальних і внутрішніх морських вод України”, “Методики обчислення розміру збитків від забруднення нафтою” та зроблено висновок про їх неузгодженість в термінологічному та прикладному аспектах.

Автором проаналізовано правозастосовчу практику з питань відшкодування шкоди, заподіяної забрудненням нафтою акваторії Одеського морського порту.

У підрозділі 3.2. *“Засоби забезпечення відшкодування шкоди від*

забруднення із суден і арешт морських суден за законодавством України” здійснено аналіз засобів забезпечення відшкодування шкоди, заподіяної від забруднення із суден відповідно КТМ України.

Автором обґрунтовується приналежність інституту затримання й арешту морських суден на вимоги, що виникли у зв'язку із заподіянням шкоди навколишньому середовищу, компенсацією й іншими сумами, що належать за усунення чи спробу усунення загрози заподіяння шкоди, за вжиття запобіжних заходів чи здійснення аналогічних операцій до внутрішньодержавного механізму охорони МС від забруднення із суден.

У підрозділі виділено і класифіковано окремі види арешту і затримання морських суден за законодавством України як самостійні правові інститути.

Автором зроблено висновок, що затримання морських суден можна поділити на публічно-правові, змішані і приватноправові. Усі види зазначених затримань мають однією із своїх підстав охорону МС від забруднення.

Здійснено порівняльно-правовий аналіз арешту морських суден. Зроблено висновок про наявність трьох підстав і, відповідно, порядку арешту морських суден: публічно-правовий арешт суден, який здійснюється спеціально уповноваженими органами з метою забезпечення безпеки і суверенних прав прибережної держави; арешт судна для приведення у виконання рішення суду, що набрало чинності; забезпечувальний арешт морських суден.

Виявлено та проаналізовано суперечності між положеннями Конвенції 1992 р. і КТМ України щодо механізму обмеження відповідальності. Підкреслюється, що положення КТМ України не відповідають Конвенції 1992 р. і Міжнародній конвенції про морські застави та іпотеки 1993 р.

У підрозділі 3.3. **“Імплементация положень міжнародних конвенцій про цивільну відповідальність за шкоду від забруднення із суден у законодавство України”** охарактеризовано ступінь участі України в міжнародних конвенціях про цивільну відповідальність за шкоду від забруднення із суден. Розглянуто особливості імплементації міжнародних договорів про цивільну відповідальність за шкоду від забруднення із суден в СРСР.

Автором обґрунтовано необхідність виділення в КТМ України самостійних глав, присвячених відповідальності за шкоду від забруднення із суден по видах полютантів (нафта і нафтопродукти, перевезені як вантаж; небезпечні і шкідливі речовини; бункерне паливо), як це передбачено в міжнародних конвенціях. Визначено розбіжність у

категоріях, використаних у КТМ України й у Конвенції 1992 р., наприклад щодо поняття “збиток від забруднення”.

У підрозділі підкреслюється, що чинний КТМ України не передбачає відмінностей у порядку відшкодування шкоди від забруднення залежно від виду поллютанта, що не дозволяє повною мірою користуватися механізмами, передбаченими Конвенцією 1992 р. Зроблено висновок про необхідність імплементації положень конвенцій про цивільну відповідальність 1996 р. і 2001 р. у КТМ України.

ВИСНОВКИ

У **Висновках** зроблено теоретичні узагальнення щодо особливостей міжнародного приватноправового регулювання охорони МС від забруднення і сформульовано пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання та реалізації цивільно-правової відповідальності за шкоду від забруднення із суден за законодавством України. Зокрема, найбільш важливими теоретичними висновками та практичними рекомендаціями є такі:

1. Міжнародний характер судноплавства визначає необхідність як розмежування, так і оптимального поєднання заходів із запобігання забрудненню МС, яких має бути вжито на міжнародному і сприйнято на національному рівнях. Глобальний характер проблеми захисту МС і світове значення судноплавства об'єктивно зумовлюють пріоритет міжнародних принципів, норм і стандартів із запобігання забрудненню МС.

2. З урахуванням результатів аналізу поняття “охорона морського середовища” і різних механізмів дії міжнародно-правових актів, у цій сфері доцільне виділення напрямів із: а) запобігання забрудненню; б) збереження контролю за забрудненням і ліквідацією забруднення; в) відшкодування шкоди, заподіяної забрудненням. Різні міжнародні угоди різною мірою охоплюють всі три елементи охорони МС, що зумовлює можливість їх класифікації. Вони спрямовані на ствердження і закріплення принципу охорони МС у міжнародному морському праві.

3. У міжнародному праві сформувалася цілісна система принципів, яка обумовлює дієвість і ефективність реалізації міжнародно-правових норм у сфері охорони МС, їх системний характер, що дозволяє виділяти відосблений механізм охорони МС від забруднення із суден.

4. Правове регулювання охорони МС має міжгалузевий характер, тобто здійснюється нормами різних галузей та інститутів міжнародного права, міжнародного приватного права і внутрішньодержавного права і

може розглядатися як полісистемний комплекс правових норм. Тому можна говорити про комплексність правового регулювання охорони МС.

5. У міжнародному механізмі охорони МС від забруднення із суден можна виокремити два відособлені компоненти – публічно-правовий і приватноправовий. Приватноправовий компонент механізму міжнародно-правового регулювання охорони МС від забруднення включає декілька взаємопов'язаних правових інститутів: інститут цивільної відповідальності за шкоду від забруднення із суден, інститут страхування відповідальності за шкоду від забруднення, інститут рятування від забруднення, інститут затримання і арешту морських суден у зв'язку з вимогою про відшкодування шкоди від забруднення.

6. У міжнародному механізмі охорони МС важливе значення має компенсація шкоди від забруднення із суден. Система компенсації базується на трьох основних конвенціях, прийнятих під егідою ІМО: Конвенції 1992 р., Конвенції 1996 р. і Конвенції 2001 р.

7. Необхідною формою реалізації морської правосуб'єктності України і передумовою забезпечення ефективного режиму охорони МС є необхідність приєднання нашої держави до Конвенції 1996 р. і Конвенції 2001 р.

8. Цивільно-правову відповідальність за забруднення МС за законодавством України регулюють чотири групи норм. По-перше, – норми цивільного законодавства України, перш за все норми Цивільного кодексу України 2003 р. По-друге, – норми екологічного законодавства, серед яких слід виділити положення Закону України “Про охорону навколишнього природного середовища”, Водного кодексу України. До третьої групи належать норми морського законодавства України стосовно забруднення із суден, перш за все норми КТМ України. Четверта група – положення міжнародних конвенцій про цивільну відповідальність за шкоду від забруднення із суден, зобов'язання за якими прийняла Україна. Норми третьої та четвертої груп є спеціальними й у зв'язку з цим пріоритетними порівняно з цивільним і екологічним законодавством.

9. Нагальним є комплексний підхід до внесення змін до КТМ України з урахуванням необхідності імплементації положень як мінімум міжнародних угод, за якими Україна прийняла на себе зобов'язання (Конвенції 1992 р. і Міжнародної конвенції про морські застави й іпотеки 1993 р.), і як максимум – всіх чинних міжнародних стандартів у сфері відшкодування шкоди від забруднення із суден (Конвенції 1996 р., Конвенції 2001 р., Міжнародної конвенції про арешт суден 1999 р.). Також необхідним є внесення змін і до ряду інших законодавчих актів України, зокрема пов'язаних із створенням

фонду обмеження відповідальності, оптимізації процедури арешту морських суден.

10. Надаються пропозиції щодо внесення змін до КТМ України:

- використовувати в КТМ України тільки одну загальну категорію “судно”. Дефініція “судно” повинна включати його характеристики, а саме здатність плавати і визначатися як самохідна або несамохідна плавуча споруда, що використовується в цілях торгового мореплавства (ст. 15 КТМ України); вся решта категорій (наприклад, риболовецьке судно, судно, що призначене або використовується для перевезення нафти наливанням, ядерне судно) повинна визначатися через основну категорію стосовно потреб відповідного правового інституту (глави, розділу КТМ) і враховувати положення міжнародних угод, згоду на обов'язковість яких прийняла на себе Україна;

- потребує уточнення сфера дії КТМ України щодо предмета дослідження, тому слід доповнити главу 4 розділу IX КТМ України статтею такого змісту: “При спричиненні шкоди від забруднення із суден нафтою або іншими речовинами, шкідливими для здоров'я людей або живих ресурсів моря, правила, встановлені главою 4 розділу IX КТМ України, застосовуються до шкоди від забруднення із суден нафтою або іншими речовинами, шкідливими для здоров'я людей або живих ресурсів моря, заподіяної на території України, зокрема в територіальному морі й у виключній (морській) економічній зоні України; до запобіжних засобів із запобігання або зменшення такої шкоди, де б вони не застосовувалися”;

- в частині цивільної відповідальності за шкоду від забруднення нафтою шляхом виділення у Кодексі окремої глави “Відповідальність за шкоду від забруднення із суден нафтою”, відповідно до положень ратифікованої Україною Конвенції 1992 р.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Короткий Т.Р. Международно-правовая охрана морской среды от загрязнения с судов: Монография. – Одесса, Латстар, 2002. – 200 с.
2. Короткий Т.Р. Міжнародно-правове регулювання запобігання забрудненню морського середовища // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 1999. – № 4. – С. 128-133.
3. Короткий Т.Р. Міжнародне співробітництво у сфері охорони морського середовища // Держава і право: Зб. наук. пр. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, Спілка юристів України, 2000. – Вип. 7. Юрид. і політ. науки. – С. 325-332.

4. Короткий Т.Р. Гражданская ответственность за ущерб от загрязнения морской среды // Економіко-правові аспекти розвитку транспортних систем: Зб. наук. пр. / Одеський національний морський університет Гол. ред. Л. В. Багрій-Шахматов. – Одеса: Латстар, 2002. – Вип. 2. – С. 102-116.
5. Короткий Т.Р. Понятие ареста судна в международном и национальном праве // Економіко-правові аспекти розвитку транспортних систем: Зб. наук. пр. / Одеський національний морський університет; Гол. ред. Л. В. Багрій-Шахматов. – Одеса: Латстар, 2003. Вип. 4. – С. 109-115.
6. Короткий Т.Р. Международно-правовой механизм гражданской ответственности за ущерб от загрязнения морской среды // Актуальні проблеми держави і права: Зб. наук. пр. – Одеса: Юридична література, 2003. – Вип. 18. – С. 493-502.
7. Короткий Т.Р. Международно-правовые аспекты освобождения судна от ареста // Економіко-правові аспекти розвитку транспортних систем: Зб. наук. пр. / Одеський національний морський університет ; Гол. ред. Л. В. Багрій-Шахматов. – Одеса: ПП Фенікс, 2004. – Вип. 5. – С. 76-81.
8. Короткий Т.Р. Международно-правовое регулирование предотвращения загрязнения морской среды с судов: соотношение публично-правового и частноправового подходов // Актуальні проблеми політики: Зб. наук. пр. / Гол. ред. С. В. Ківалов; Відп. за вип. Л. І. Кормич. – Одеса: ПП Фенікс, 2005. – Вип. 25. – С. 384-389.
9. Короткий Т.Р. Некоторые вопросы имплементации международных договоров о гражданской ответственности за загрязнение морской среды в Украине // Актуальні проблеми політики: Зб. наук. пр. / Гол. ред. С. В. Ківалов; Відп. за вип. Л. І. Кормич. – Одеса: ПП Фенікс, 2005. – Вип. 27. – С. 220-226.
10. Короткий Т.Р. Міжнародно-правове регулювання арешту суден за вимогами, що пов'язані із забрудненням морського середовища // Актуальні проблеми політики: Зб. наук. пр. / Гол. ред. С. В. Ківалов; Відп. за вип. Л. І. Кормич. – Одеса: ПП Фенікс, 2006. – Вип. 29. – С. 590-601.
11. Короткий Т.Р. Институт гражданской ответственности за ущерб от загрязнения морской среды в системе международного частного права и проблемы его имплементации в Украине // Причорноморський екологічний бюлетень. – 2006. – № 1 (19). – С. 61-69.
12. Короткий Т.Р. Визначення поняття “судно” у відносинах, пов'язаних із відшкодуванням шкоди від забруднення із суден за законодавством

України // Актуальні проблеми держави і права: 36. наук. пр. – Одеса: Юридична література, 2006. – Вип. 28. – С. 39 – 41.

АНОТАЦІЯ

Короткий Т.Р. Приватноправовий механізм охорони морського середовища від забруднення із суден. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03. – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. – Одеська національна юридична академія, Одеса, 2006.

Дисертація містить комплексний аналіз теоретичних і практичних питань, пов'язаних із застосуванням приватноправового механізму охорони морського середовища від забруднення із суден. У дисертації визначаються поняття, правова природа, особливості цивільної відповідальності за шкоду від забруднення із суден у міжнародному приватному морському праві. Досліджено правовий механізм охорони морського середовища від забруднення із суден, визначено основні категорії у сфері правової охорони морського середовища від забруднення, проаналізовано систему міжнародно-правового регулювання охорони морського середовища від забруднення із суден та виокремлено її основні підсистеми. Розглянуто особливості міжнародно-правового регулювання арешту суден за вимогами про відшкодування шкоди від забруднення. На підставі аналізу міжнародних конвенцій, національного законодавства, судової практики у сфері міжнародного приватного морського права визначено основні сучасні тенденції правового регулювання відносин, пов'язаних з цивільною відповідальністю за шкоду від забруднення із суден. Розроблено науково-теоретичні рекомендації щодо вдосконалення приватноправового механізму охорони морського середовища, імплементації норм міжнародних конвенцій з цивільної відповідальності за шкоду від забруднення із суден у законодавство України, доцільності участі України у цих конвенціях.

Ключові слова: цивільна відповідальність, приватноправовий механізм, охорона морського середовища, забруднення із суден, міжнародне приватне морське право, імплементація, арешт суден.

АННОТАЦИЯ

Короткий Т.Р. Частноправовой механизм охраны морской среды от загрязнения с судов. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.03 – гражданское право и гражданский

процесс; семейное право; международное частное право. – Одесская национальная юридическая академия, Одесса, 2006.

Диссертация содержит комплексный анализ теоретических и практических вопросов, связанных с реализацией частноправового механизма охраны морской среды от загрязнения с судов, определение понятия, правовой природы, особенностей гражданской ответственности за ущерб от загрязнения с судов в международном частном морском праве.

В диссертации осуществлен анализ литературы, посвященной правовому регулированию охраны морской среды от загрязнения, а также категории гражданской ответственности за ущерб от загрязнения.

В диссертации исследован правовой механизм охраны морской среды от загрязнения с судов, определены основные категории в этой сфере, проанализирована система международно-правового регулирования охраны морской среды от загрязнения с судов и выделены ее основные подсистемы. Исследовано взаимодействие публично-правовых и частноправовых норм в международном механизме охраны морской среды от загрязнения с судов, проанализированы особенности конвенционного регулирования гражданской ответственности за ущерб от загрязнения в международном частном праве и выявлены особенности унификации этих норм в международном частном морском праве.

Особое внимание уделяется характеристике института гражданской ответственности за загрязнение в соответствии с положениями Международной конвенции о гражданской ответственности за ущерб от загрязнения нефтью 1992 г., Международной конвенции о создании международного фонда для компенсации ущерба от загрязнения нефтью 1992 г., Международной конвенции об ответственности и компенсации ущерба в связи с перевозкой морем опасных и вредных веществ 1996 г. и Международной конвенции о гражданской ответственности за ущерб от загрязнения бункерным топливом 2001 г. Рассмотрены особенности международно-правового регулирования ареста судов в связи с требованиями о возмещении ущерба от загрязнения и осуществлен анализ правовой природы международных стандартов страхования ответственности за ущерб от загрязнения. Выявлены основные современные тенденции правового регулирования отношений, связанных с гражданской ответственностью за ущерб от загрязнения с судов, системные связи между указанными институтами международного частного морского права. Сделан вывод о целесообразности присоединения Украины к Международной конвенции о создании международного фонда для компенсации ущерба от загрязнения нефтью 1992 г., Международной конвенции об ответственности и компенсации ущерба в связи с перевозкой морем опасных и вредных веществ 1996 г.,

Международной конвенции о гражданской ответственности за ущерб от загрязнения бункерным топливом 2001 г. и Международной конвенции об аресте судов 1999 г.

Проведена классификация норм, регулирующих гражданско-правовую ответственность за загрязнение морской среды по законодательству Украины. Осуществлен доктринальный и сравнительно-правовой анализ норм КТМ Украины, определяющих порядок возмещения ущерба от загрязнения. Предложены рекомендации в отношении уточнения дефиниций, используемых в КТМ Украины.

Определена пространственная сфера действия норм главы 4 раздела IX КТМ Украины. Рекомендовано включить в указанную главу норму о пространственной сфере ее действия.

Сделан вывод о том, что положения КТМ Украины об ответственности за ущерб от загрязнения с судов необоснованно суживают круг объектов, которым может причиняться ущерб от загрязнения с судов.

На основании сравнительного анализа нормативно-правовых актов Украины и международных конвенций по вопросам гражданской ответственности за ущерб от загрязнения с судов сделан вывод об их несогласованности в терминологическом и прикладном аспектах.

Разработаны научно-теоретические рекомендации по совершенствованию частного правового механизма охраны морской среды Украины, с учетом положений международных конвенций о гражданской ответственности за ущерб от загрязнения с судов.

Ключевые слова: гражданская ответственность, частноправовой механизм, охрана морской среды, загрязнение с судов, международное частное морское право, имплементация, арест судов.

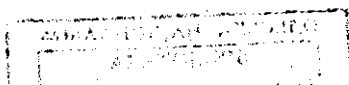
SUMMARY

Korotkiy T.R. Private mechanism of marine environment protection from pollution by ships. - Manuscript.

The dissertation for obtaining the scientific degree of Candidate of Sciences (Law), specialty 12.00.03 – civil law and civil process; family law; international private law. – Odessa National Academy of Law, Odessa, 2006.

The thesis deals with the theoretical and practical analysis of the application of private legal mechanism of marine environment protection from pollution by ships, defining the conception, legal nature, and peculiarities of civil liability for the damage caused by pollution by ships in international private maritime law.

Special attention is paid to the legal mechanism of marine

environment protection from pollution by ships, its main categories; the system of international legal regulation of marine environment protection from pollution by ships and its main subsystems.

The thesis also investigates the interaction of public and civil regulations in the international mechanism of marine environment protection from pollution by ships, peculiarities of the conventional regulation of civil liability for the marine damage in the international private law and the peculiarities of unification of standards in the international private maritime law.

The peculiarities of international legal regulation of the ship arrest, under the requirements on marine environment pollution by ships, and international standards of marine environment pollution insurance are thoroughly analyzed.

On the grounds of legislation, juridical practice and corresponding international conventions the thesis presents recommendations on the improvement of private mechanism of the Ukrainian marine environment protection, the order of implementation of the norms of international conventions, on civil liability for the damage caused by pollution by ships, into the legislation of Ukraine and the appropriateness of its participation in these conventions.

Key words: civil liability, private mechanism, marine environment protection, pollution by ships, international private maritime law, implementation, ship arrest.